

“Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық”

6B02802-Әлеуметтік педагогика (IP) мамандығының

2 курс студенті : Қуаныш Гүлсезім Әсетіллақызы

kuanyshgulsezim18@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: Раймкүл С.Ұ.

s.raimkul@abaiuniversity.edu.kz

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Алматы қ. Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, олардың құқық бұзушылыққа баруының алдын алу және құқық бұзушылық жасаған жағдайда қолданылатын құқықтық шаралар қарастырылады. Кәмелетке толмағандар қоғамның ерекше қорғауды қажет ететін әлеуметтік тобы болғандықтан, олардың құқықтарын қорғау тек отбасының ғана емес, мемлекеттің, білім беру ұйымдарының және әлеуметтік-педагогикалық қызмет мамандарының да маңызды міндеті болып табылады. Мақалада М.С. Бейбітовтің «Қазақстан Республикасында балалардың қатысуымен қылмыстық және азаматтық сот ісін жүргізу ерекшеліктері: халықаралық стандарттар және ұлттық тәжірибе» атты тәжірибелік оқу құралындағы мәселелер негізге алынды. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының бала құқықтары мен кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасына қатысты заңнамалық нормалары қарастырылды.

Түйін сөздер. Кәмелетке толмағандар, бала құқығы, құқық бұзушылық, құқықтық қорғау, профилактика, әлеуметтік педагог, заңды мүдде, қылмыстық жауапкершілік.

Кіріспе. Қазіргі қоғамда балалар мен жасөспірімдердің құқықтарын қорғау маңызды әлеуметтік және құқықтық мәселелердің бірі болып табылады. Кәмелетке толмаған бала өзінің жасына байланысты өмірлік тәжірибесі жеткіліксіз болғандықтан, әртүрлі әлеуметтік жағдайлардың әсеріне тез ұшырауы мүмкін. Отбасындағы қиындықтар, құрдастарымен қарым-қатынас,

мектептегі мәселелер, бақылаусыз орта және әлеуметтік жағдай баланың мінез-құлқына әсер етуі мүмкін. Менің ойымша, кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау мәселесіне тек құқық бұзушылық орын алған кезде ғана назар аудару жеткіліксіз. Ең маңыздысы - құқық бұзушылықтың алдын алу және оның пайда болуына әсер ететін себептерді ерте анықтау. Осы тұрғыдан алғанда, балаға құқықтық көмек көрсетумен қатар, оның әлеуметтік жағдайын түсіну де маңызды. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңы баланың негізгі құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруға байланысты қатынастарды реттейді. Заңның негізгі мақсаттарының бірі - балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету және құқықтары бұзылған жағдайда оларды қалпына келтіру.

Негізгі бөлім. Кәмелетке толмағандардың негізгі құқықтары Кәмелетке толмағандардың құқықтары жалпы адам құқықтарының құрамдас бөлігі болып табылады. Бала өмір сүруге, білім алуға, денсаулығын қорғауға, отбасында тәрбиеленуге, өз пікірін білдіруге және жеке басының қадір-қасиетінің қорғалуына құқылы. Баланың құқықтарын қорғау кезінде оның жас ерекшелігі мен жеке жағдайын ескеру қажет. Баланың мүддесін бірінші орынға қою маңызды. Қазақстан заңнамасында балаға қатысты шешім қабылдау кезінде оның ең жақсы мүдделерінің басымдығы қағидаты бекітілген. М.С. Бейбітовтің оқу құралында да кәмелетке толмағандарға қатысты әділ соттың ерекшеліктеріне, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау тетіктеріне ерекше көңіл бөлінеді. Оқу құралы халықаралық стандарттар мен Қазақстандағы кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған соттардың тәжірибесіне негізделген. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық Құқық бұзушылық - заң талаптарына қайшы келетін және заңда белгіленген жауаптылыққа әкелетін әрекет немесе әрекетсіздік. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу үшін оның себептері мен жағдайларын анықтау қажет. Жасөспірімдердің құқық бұзушылық жасауына әртүрлі факторлар әсер етуі мүмкін. Олардың қатарына отбасындағы тәрбие мәселелері, ата-ананың бақылауының жеткіліксіздігі, жағымсыз әлеуметтік орта, құрдастарының ықпалы, мектептегі қиындықтар және құқықтық білімнің төмен деңгейі жатады. Сондықтан құқық бұзушылық жасаған жасөспірімді бірден тек жазалау объектісі ретінде қарастырмай, оның әрекетіне әсер еткен жағдайларды да зерттеу қажет деп ойлаймын. Баланың әлеуметтік ортасын зерттеу және онымен профилактикалық жұмыс жүргізу маңызды. Кәмелетке толмағандардың жауапкершілігі Кәмелетке толмағандарға қатысты жауапкершілік олардың жас ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығына

арналған жеке бөлім бар. Кодекстің 80-бабына сәйкес, осы бөлімнің ережелері қылмыстық құқық бұзушылық жасаған кезде 14 жасқа толған, бірақ 18 жасқа толмаған адамдарға қатысты қолданылады. Сонымен қатар заңнама кәмелетке толмағандарға қатысты тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шараларын да қарастырады. Бұл жасөспірімнің жасаған әрекетіне құқықтық баға берумен қатар, оның қайтадан құқық бұзушылыққа бармауына жағдай жасауға бағытталған. Құқық бұзушылықтың алдын алуда әлеуметтік педагогтың рөлі. Менің мамандығым тұрғысынан қарағанда, мәселенің әлеуметтік педагог үшін маңызы өте жоғары. Әлеуметтік педагог баланың әлеуметтік жағдайын зерттеп, оның отбасымен, мұғалімдерімен және құрдастарымен қарым-қатынасын анықтай алады. Әлеуметтік педагогтың негізгі жұмыстарының бірі - құқық бұзушылықтың алдын алу. Ол үшін оқушымен жеке әңгіме жүргізу, құқықтық сауаттылығын арттыру, ата-анамен жұмыс жасау, қажет болған жағдайда психологпен және басқа да мамандармен бірлесіп әрекет ету маңызды. Қазақстан заңнамасында кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың профилактикасы құқықтық, педагогикалық және басқа да шаралар кешені ретінде қарастырылады. Оның мақсаты - құқық бұзушылыққа әсер ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою, сондай-ақ баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау.

Қорытынды. Қорытындылай келе, кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау және құқық бұзушылықтың алдын алу -қазіргі қоғамдағы маңызды әлеуметтік-құқықтық мәселелердің бірі. Баланың құқықтары заңмен қорғалатынына қарамастан, іс жүзінде оның құқықтарының бұзылуына әкелетін әртүрлі жағдайлар кездесуі мүмкін. Сондықтан баланың құқықтарын тек заң жүзінде бекітіп қою жеткіліксіз, оларды күнделікті өмірде қамтамасыз ету және қорғау тетіктерін тиімді ұйымдастыру қажет. Менің ойымша, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылыққа баруының алдын алуда ең алдымен баланың өмір сүріп отырған ортасына назар аудару керек. Себебі баланың мінез-құлқына отбасы, мектеп, достары, әлеуметтік орта және қоғамдағы қарым-қатынастар тікелей әсер етеді. Егер бала отбасында түсіністік пен қолдауды сезінсе, мектепте өзін қауіпсіз сезінсе және өз құқықтары мен міндеттерін білсе, оның әлеуметтік ортаға дұрыс бейімделуіне мүмкіндік артады. Кәмелетке толмаған құқық бұзушыға тек жаза қолдану арқылы мәселені толық шешуге болмайды деп есептеймін. Оның әрекетінің себебін анықтау, баланың жағдайын түсіну және қайтадан құқық бұзушылық жасауына жол бермеу маңызды. Осыған байланысты профилактикалық және тәрбиелік жұмыстардың маңызы жоғары. Балаға оның жасаған әрекетінің салдарын түсіндірумен қатар, дұрыс бағыт таңдауына мүмкіндік беру қажет. Мәселеде әлеуметтік педагогтың рөлі ерекше деп ойлаймын. Әлеуметтік педагог баланың әлеуметтік жағдайын зерттеп, оның отбасымен, мұғалімдерімен және құрдастарымен қарым-қатынасын анықтай алады. Сонымен қатар құқықтық сауаттылықты арттыру, профилактикалық әңгімелер жүргізу, қиын жағдайға тап болған балаларға әлеуметтік-педагогикалық қолдау көрсету арқылы құқық бұзушылықтың алдын алуға үлес қоса алады. Қажет болған жағдайда әлеуметтік педагог психологпен, ата-анамен, білім беру ұйымының әкімшілігімен және басқа да мамандармен бірлесіп жұмыс жүргізуі тиіс. М.С. Бейбітовтің «Қазақстан Республикасында балалардың қатысуымен қылмыстық және азаматтық сот ісін жүргізу ерекшеліктері: халықаралық стандарттар және ұлттық тәжірибе» атты оқу құралын қарастыру барысында балалардың құқықтарын қорғау кезінде олардың жас ерекшеліктерін және заңды мүдделерін ескеру қажеттігін түсінуге болады. Кәмелетке толмағандармен байланысты құқықтық мәселелерде баланың мүддесін қорғау, оған әділ қарым-қатынас жасау және заңда белгіленген кепілдіктерді сақтау маңызды.

Пайдаланылған әдебиет.

- 1.Бейбітов М.С. Қазақстан Республикасында балалардың қатысуымен қылмыстық және азаматтық сот ісін жүргізу ерекшеліктері: халықаралық стандарттар және ұлттық тәжірибе: тәжірибелік оқу құралы. - Астана, 2014. -168 б.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі. - Алматы: Юрист.2026. -248 б.